

Tutkimuksen äänet ja käytännöt

XII Etnologian päivät Helsingissä 14.-15.3.2024

Eino Heikkilä

Kahdennettoista Etnologian (ent. kansatieteen) päivät järjestettiin tänä vuonna Helsingissä, pääpaikkanaan Tieteiden talo. Paikalle kokoontui kaikkiaan noin 140 ihmistä kuuntelemaan, oppimaan ja keskustelemaan etnologisesta ja laajemminkin kulttuuriperintöalojen tutkimuksesta. Päivien teemaa, *Tutkimuksen äänet ja käytännöt*, lähestyttiin keynote-puheenvuoroissa ja työryhmissä pidetyissä esitelmissä monista eri näkökulmista. Ilmapiiri tapahtumapaikoilla oli lämminhenkinen ja keskustelu versoili moneen suuntaan. Päivien erikoisuutena oli Jaana Saarikosken ja Maija Mäen kuratoima osallistava affektilaitteisto-performanssi, joka on aiemmin nähty myös taidefestivaalilla. Moni osallistuja kävikin affektilaitteiston luona ”mittauttamassa” itsensä.

Päivien aloitus

Dosentti Tiina Suopajarvi, nyt viimeistä kertaa Ethnos ry:n puheenjohtajan ominaisuudessa, avasi päivät torstaina aamupäivällä puheella, jossa hän kertoi lyhyesti Ethnoksen toiminnasta ja päivien aikataulusta. Pia Olsson, etnologian professori Helsingin yliopistosta, jatkoi toivottamalla osallistujat tervetulleiksi tapahtuman suunnittelusta vastanneen työryhmän puolesta ja johdattamalla kuulijat konferenssin tematiikkaan. Toisin kuin alun perin oli tiedotettu, avajaispuheet ja niitä seurannut keynote-puheenvuoro jouduttiin pitämään Tieteiden talon viidennessä kerroksessa. Siellä osallistujien kesken jakauduttiin kahteen eri tilaan ja puheet välitettiin verkon välityksellä toiseen huoneeseen. Tämä aiheutti jonkin verran hämminkiä ja myös kuuluvuusongelmia erityisesti keynote-puheen aikana.

Dosentti Jenni Rinne esitteli keynote-puhuja Fataneh Farahanin, etnologian professorin Tukholman yliopistosta, kertoen tämän tutkimustyöstä siirtolaiskysymysten parissa. Farahanin keynote-esityksen otsikko oli *Diasporic Epistemic Vulnerabilities: Troubling the Concept of Voice within the Compulsory Eurocentric Knowledge Production*. Puheessaan Farahani kiinnitti huomiota siihen, että etnologisessa ja etnografisessa tutkimuksessa yleinen ajatus ”äänen antamisesta” tutkittaville pohjautuu näkemykseen äänen aitoudesta ja ykseydestä. Sekä omiin että tutkimiensa siirtolaisten kokemuksiin viitaten Farahani toi kuitenkin esiin, että monessa tilanteessa ääni voidaan myös vaijuttaa tai sivuuttaa. Eurosentrisessä tutkimuskontekstissa erilaisten ihmisten ääni (tai oikeammin äänet) voidaan huomaamatta supistaa eräänlaiseksi pelimerkiksi (*token*), ja siten sivuuttaa äänien ja tarinoiden todellinen moninaisuus.

Tutkimuksissaan Farahani on keskittynyt erityisesti siihen, miten sukupuoli ja seksuaalisuus vaikuttavat maahanmuuttoprosessiin. Hänen mukaansa postkoloniaalinen, valkoihoinen tutkija ei useinkaan tunnista sorron eri muotojen intersektionaalisuutta, risteymiä. Samalla hän nosti esiin omat kokemuksensa iranilaistautaisena, Ruotsissa asuvana, akateemisena tutkijana. Hän ei useinkaan tunne olevansa kotonaan akateemisissa ympyröissä. Integraatio ei Farahanin mukaan tarkoita irti pääsyä rassistista diskursseista ja ennako-oletuksista. Tutkijoiden haasteena onkin tunnistaa ”äänen antamiseen” liittyvä problematiikka, joka seuraa osallisten erilaisista valta-asemista.

Moniäänisyydestä ja äänettömyydestä

Lounaan jälkeen siirryttiin kuuntelemaan esityksiä työryhmiin. Osallistuin itse Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran rakennuksessa pidettyyn työryhmään, jonka nimenä oli *Moniäänisyys ja äänettömyys terveyden ja hyvinvoinnin määrittelyissä*. Väitöskirjatutkija Kia Liimatainen esiintyi ensimmäisenä otsikolla *Vammaisten ihmisten äänet työelämäkeskusteluissa – väitöskirjatutkimus*. Esitelmä tarkasteli vammaisten ihmisten kokemuksia työnhausta ja työelämästä perustuen Liimataisen tekemille teemahaastatteluille. Esitys muistutti, että vammaisuus ei ole vain yksilön ominaisuus, vaan kyseessä on olosuhde ihmisen ja yhteiskunnan välillä.

Sosiologi Sirkka Komulainen puhui seuraavaksi otsikolla *Sivuutettuja ääniä? Velan 'ääni' tutkimuksen kohteena*. Komulainen, joka on itsekin veltä eli vapaaehtoisesti lapseton, painotti sitä, että vapaaehtoinen lapsettomuus ja siihen liittyvät kokemukset ovat edelleen melko vähän tutkittu ilmiö. Hän myös sanoi veltöjen olevan monipuolinen joukko: jotkut ovat päätyneet veltaksi pitkään harkittuaan, toisille asia on ollut nuoresta lähtien päivänselvä.

Tämän jälkeen väitöskirjatutkija ja opettaja Kasper Kouvo kertoi nuorten hyvinvoinnista kouluissa otsikolla *Moniäänisiä käsityksiä lukiolaisten hyvinvoinnista*. Kouvon esitys käsitteli lukiolaisten uupumista ja toisaalta luontokokemusten palauttavaa voimaa. Mielenkiintoinen näkökulma esitelmässä oli se, että siirtymät esimerkiksi koulurakennuksesta metsän keskelle voivat tarjota nuorille tarpeellisen katkoksen kognitiivisesti uuvuttavaan päivään ja siten lisätä jaksamista.

Väitöskirjatutkija Nina Väkeväinen käsitteli esityksessään lääkärien ja potilaiden ääniä vapaaehtoisesti lapsettomien henkilöiden sterilisaatioprosesseissa. Väkeväinen muistutti, että sterilointilain mukaan steriloitavan tulisi olla vähintään 30-vuotias, mikä tarkoittaa, ettei se ole kaikille veltöille vielä saavutettava vaihtoehto. Esityksen pohjalla olevan tutkimuksen tavoitteena on selvittää veltöjen omat ajatukset ja kokemukset sterilisaatiosta ja siitä, miten he suhtautuvat nykyiseen lainsäädäntöön. Tämän lisäksi Väkeväinen on haastatellut työhönsä lääkäreitä, jotka suorittavat sterilisaatioleikkauksia. Yhtenä alustavana tuloksena hän mainitsi sen, että veltöjen mukaan sterilisaatio voi toimia ”sosiaalisena suojakilpenä” kyselyitä vastaan, sillä se viestii ympäristölle, että on varma lapsettomuuteen liittyvästä päätöksestään. Toisaalta lääkärien mukaan heidän veltöisyytensä on muistuttaa hoitoa hakevia eri ehkäisyvaihtoehtoista, sillä sterilisaatio on peruuttamaton ratkaisu, jota saatetaan katua myöhemmin.

Puhetta tutkimuksen osallistavuudesta

Torstaina iltapäivällä kuultiin toinen keynote-puheenvuoro, jonka piti dosentti Tytti Steel Turun yliopistosta. Steelin esitelmän nimenä oli *Osallistavat menetelmät ja tutkimuksen vaikuttavuus. Coachaavia kysymyksiä etnologeille*. Steel on paitsi tutkija myös työnohjaaja, mikä näkyi siinä, että esitys oli rakennettu työnohjaajasessioiden kysymyksiä mukaillen: Mitä sinulle kuuluu? Minkä asian haluaisit olevan toisin? Tämä rakenne teki esityksestä helposti seurattavan.

Esitelmänsä aluksi Steel kävi läpi osallistavien menetelmien käsitteitä: *toimintatutkimus*, *collaborative ethnography* ja *participatory action research*, jotka valottavat eri puolelta sitä, miten tutkimuksen osallistavuus voidaan toteuttaa. Seuraavaksi Steel kertoi, miten hän on tehnyt osallistavaa tutkimusta eri yhteyksissä ja pahoitteli, että ei ole ehtinyt julkaisemaan niin paljon artikkeleita aiheesta kuin olisi halunnut.

Osallistavan tutkimuksen lähtökohtana ovat osallistujien tarpeet ja toiveet sekä osallistujien näkeminen aktiivisina toimijoina. Tämä edellyttää tutkijalta halua heittäytyä ja mennä tilanteen mukana, koska on odotettavissa, että tutkimuksen aikana tulee eteen myös yllätyksiä. Samoin osallistaminen edellyttää tutkijalta valmiutta tutkimuseettisten kysymysten jatkuvaan pohdintaan ja itsereflektioon.

Steelin esitelmä muistutti myös siitä, että osallistavan tutkimuksen vaikuttavuus nähdään usein hyvin kapeasti, esimerkiksi politiikkasuosituksina. Tämä johtuu siitä, että tutkimuksen vaikutuksia yhteisöön tai organisaatioon on vaikea mitata. Toisaalta sen vaikutukset yksilöön liittyvät usein psykologisiin perustarpeisiin, kuten siihen, että tulee nähdä ja kuulla.

Torstaina alkuillasta järjestettiin Ethnos ry:n vuosikokous, jossa valittiin uuden hallituksen jäsenet ja puheenjohtaja, ja seitsemältä illalta alkoi puolestaan iltaohjelma ruokailuineen Helsingin kaupunginmuseolla. Iltaohjelman aikana Kansallismuseon intendentti Mikko Teräsvirta jakoi Ethnoksen myöntämän vuoden gradupalkinnon. Tänä vuonna sen sai Helsingin yliopiston Kamilla Billiers työstä, jossa tarkastellaan museotyötä avoinnapidon henkilökunnan näkökulmasta.

Koskettavaa ja affektiivista tietoa

Päivien toiset työtyhmäsessiot järjestettiin torstaiamuna. Osallistuin itse aistietoa käsittelevään työryhmään. Valitettavasti katsoin aloitusajan väärin ja tulin paikalle vasta kun ensimmäinen esitelmä oli jo ohi. Toisena esiintyivät tutkijat Päivi Leinonen ja Sanna Lillbroända-Annala, jotka kertoivat yleisölle käynnissä olevasta hankkeestaan *Liikuttava Linnakaupunki*. Hanke käsittelee Turun Linnakaupunki-alueen asukkaiden kokemuksia omasta vielä osin rakenteilla olevasta asuinympäristöstään. Tutkimuksessa on käytetty menetelmänä aistietnografisia kävelyhaastatteluita, joissa osallistujaan kiinnitetty actionkamera on tallentanut kuljettavan reitin. Puhujien mukaan asukkaat olivat kiinnittäneet huomiota esimerkiksi siihen, onko jokin paikka tuntunut miellyttävältä tai epämiellyttävältä, mutta monet aistikokemukset on myös pitänyt lukea rivien välistä. Yhtenä huomion kohteena on tutkia sitä, miten tekniikka ja ihminen toimivat vuorovaikutuksessa keskenään.

Tutkijatohtori Laura Seesmeren esitelmän nimenä oli *Minä ja meduusan muisti* ja se käsiteli Borstön saaren elämää affektiivisesta ja taidelähtöisestä näkökulmasta. Monilahjakas Seesmeri on paitsi tutkinut saaren monilajista elämää myös käyttänyt erilaisia taiteellisia menetelmiä luodessaan analyysia ja saaresta inspiroituneita taideteoksia. Hän pohti, voisiko hänen tutkimusmenetelmänsä kutsua maisemaetnografiaksi, koska hän tarkastelee ennen kaikkea saaren puhumatonta ympäristöä ja sen affektiivista vaikutusta häneen tutkijana ja taiteilijana. Tutkimus on tuottamassa monenlaista materiaalia: monografian, yhteisöllisesti sävelletyn teoksen, runovideosarjan, erillisen runokirjan ja jopa oopperan.

Tutkija Kaisa Nissin esitelmä *Keho, kipu ja uskonnollinen kääntymys* kuultiin seuraavaksi. Nissi on tehnyt traumapsykoterapiaa maahanmuuttajien parissa, ja nyt hän käsittelee tutkimuksessaan sitä, millä tavalla maahanmuuttajataustaisten henkilöiden kohtaaman kipu, trauma ja kokemus omasta kehosta muuttuvat uskonnollisen kääntymyksen seurauksena. Kääntymys tarkoittaa tässä yhteydessä kriisiä, joka muuttaa henkilön maailmankuvaa. Nissi käsiteli esityksessään trauman tallentumista kehon muistiin, jolloin kipu elää ikään kuin irrotettuna alkuperäisestä kokemuksesta. Tutkimuksen keskiössä on kysymys siitä, miten yksilö voi nähdä merkitystä kohtaamassaan traumassa, joka ylittää järjelliset selitykset.

Eettiset haasteet etnografiassa

Lounaan jälkeen ohjelma jatkui kolmansilla työryhmäsessioilla. Osallistuin tällä kertaa sessioon nimeltä *Tutkimuksen eettiset käytänteet ja vaikutukset etnografaan*, jossa esiinnyin myös itse. Väitöskirjatutkija Lyubov Liski aloitti puhumalla sensitiivisiä aiheita käsittelevän kenttätutkimuksen eettisistä riskeistä. Liski korosti, että tutkittaessa sensitiivisiä aiheita tutkijan tulee olla tilannetietoinen ja tahdikas ja että hänen tulee onnistua luomaan luottamuksellinen suhde tutkittavan kanssa. Se, minkälaisen suhteen onnistuu tutkittavaan luomaan, voi riippua myös tekijöistä, jotka eivät ole tutkijan hallittavissa, kuten ikä, sukupuoli ja etninen tausta.

Väitöskirjatutkijat Liia-Maria Raippalinna ja Suvi Mononen esiintyivät seuraavaksi otsikolla *Tutkimuseettisiä kysymyksiä ja käytänteitä sotakirjeenvaihtajien työtä käsittelevässä tutkimuksessa*, joka pohjautui heidän *Sodan sumusta*-hankkeeseensa. Hanketta varten on haastateltu suomalaisia sotakirjeenvaihtajia, jotka ovat työskennelleet Ukrainassa Venäjän hyökkäyssodan aikana. Esitelmässä Raippalinna ja Mononen kertoivat käyttäneensä tutkimusmenetelmänään traumatietoista haastattelumenetelmää ja myös kouluttautuneensa sen osaajiksi. Esitelmän tärkeä huomio oli se, miten sotavalokuvaajat toimivat usein paikallisten ihmisten kärsimyksen ja huolen jakajina, ja nyt he tutkijoina puolestaan toimivat vähän samanlaisessa roolissa heille. Asetelma edellyttää tutkimuseettistä herkkyyttä ja reflektiota.

Omassa esitelmässäni keskityin pohtimaan etnografisen tutkimuksen arvoja. On olennaista ymmärtää, että ihmistieteellisessä tutkimuksessa on aina kyse arvoista, jotka ohjaavat yksilöiden ajattelua ja toimintaa. Kenttätilanteissa arvot tulevat yleensä näkyviin ristiriitatilanteissa, kuten silloin jos tutkija ei jostain syystä onnistu voittamaan tutkittavien luottamusta puolelleen ja jää ilman tärkeitä tietoja. Toisaalta tieteellistä tutkimusta suuntaavat aina määrätyt eettiset ohjeet, joita tutkijan tulee noudattaa, ja keskeisimpiä ohjeita etnografiaa ajatellen on pyrkiä välttämään vahingon aiheuttamista tutkittaville. Pohdittaessa arvokysymyksiä onkin hyvä olla tietoinen arvojen, eettisten ohjeiden ja toisaalta yhteisöissä vallitsevien normien keskinäisistä suhteista.

Museotyön monet äänet

Ennen tapahtuman päätöspuhetta kokoontuimme vielä kuuntelemaan kolmatta keynote-esitystä. Sharon Macdonald, joka on sosiaaliantropologian professori Humboldt-yliopistossa, puhui otsikolla *Voices and practices in Heritage Ethnography. Making differences in Berlin*. Macdonald keskittyi erityisesti esittelemään *Making Differences – Transforming Museums and Heritage in the 21st Century* -museohanketta, jossa hän oli työryhmineen mukana, ja pohtimaan sen kautta kulttuuriperinnön monimuotoista esittämistä museonäyttelyn kontekstissa. Kysymykset siitä, keiden äänet museonäyttelyn välityksellä pääsevät esiin, miten näyttelyvieraita voitaisiin paremmin osallistaa ja mitä monimuotoisuus itse asiassa tarkoittaa kulttuuriperinnön kohdalla, olivat Macdonaldin innostavan esityksen aiheena. Puheessa sivuttiin myös sitä, miten monen tutkijan yhteisprojektissa on tärkeää reflektoida omaa asemaansa ja pyrkiä sovittamaan yhteen erilaisia näkökulmia.

Loppupuheenvuorossaan Ethnos ry:n väistynyt puheenjohtaja Tiina Suopajarvi kiitti vielä kertaalleen kaikkia puheen- ja esitelmänpitäjiä, käytännön järjestelyistä vastannutta seminaarishteeri Salli-Sofia Ritolaa sekä Pia Olssonin johtamaa työryhmää ja opiskelijoita panoksestaan Etnologian päivien toteutukseen. Päivien suuri kävijämäärä, kiinnostavat puheenvuorot ja innostunut ilmapiiri todistavat etnologisen tutkimuksen elinvoimasta ja kyvystä tarttua ajankohtaisiin aiheisiin. Keskustelu tutkimuksen äänistä ja käytännöistä jatkuu varmasti eri areenoilla.

FT Eino Heikkilä on etnologi, joka työskentelee Koneen Säätiön rahoittamassa tutkimushankkeessa "Hyvinvoinnin ja huolenpidon verkostot yhteisöllisessä senioriasumisessa". Heikkilä on myös Ethnos ry:n tuore puheenjohtaja.